

OD RADNE TERAPIJE I REKREACIJE DO PSIHOSOCIJALNIH METODA LIJEČENJA I REHABILITACIJE PSIHIJATRIJSKIH BOLESNIKA U BOLNICI „VRAPČE“

PETRANA BREČIĆ, DRAŽENKA OSTOJIĆ, DUBRAVKA STIJAČIĆ i VLADO JUKIĆ

Klinika za psihijatriju Vrapče, Zagreb, Hrvatska

U Psihijatrijskoj bolnici „Vrapče“ od samog se njezinoga osnutka primjenjuje radna terapija i vodi briga o društvenom položaju bolesnika. Desetak godina od početka rada u Bolnici se, 1889. godine, osniva „Društvo za potporu oporavljenih iz kraljevskog zemaljskog zavoda za umobolne u Stenjevcu otpuštenih osobah“. Uz radnu terapiju, brzo se uspostave okupacijske i rekreacijske metode pristupa bolesnicima. Godine 1932. organizirano je „izvanzavodsko staranje“ o bolesnicima koji su otpušteni s bolničkog liječenja i smješteni u svoju ili tuđu obitelj. Iste 1932. u Bolnici se osniva „Društvo za socijalnu pomoć duševnim bolesnicima“. To Društvo, kao udruga građana, djeluje i danas pod nazivom Udruga za psihosocijalnu pomoć i rehabilitaciju - Zagreb. Zbog sve šire primjene i razvoja radno-okupacijskih i rekreacijskih metoda liječenja te zapošljavanja niza zdravstvenih suradnika, u Bolnici „Vrapče“ 1962. osniva se poseban bolnički odjel (Odjel za terapiju radom, rekreaciju i rehabilitaciju), čija je zadaća unaprijediti ove metode liječenja i provoditi psihosocijalnu rehabilitaciju hospitaliziranih bolesnika. Devedesetih godina prošlog stoljeća ovaj odjel dobiva ime Centar za resocijalizaciju. Početkom 2012. postaje dio Zavoda za liječenje i rehabilitaciju i nosi ime Odjel za psihosocijalne metode liječenja i radnu terapiju. Takav razvoj radno-okupacijske i rekreacijske terapije, odnosno psihosocijalne rehabilitacije hospitaliziranih duševnih bolesnika logično je doveo do iskoraka prema bolesnicima koji se liječe izvanhospitalno te je 2007. u Bolnici osnovan Centar za rehabilitaciju u zajednici koji je sada jedan od odjela Zavoda za socijalnu psihijatriju. Metode koje se primjenjuju široko su potvrđene u praksi. Među ostalim, tu su treninzi socijalnih vještina, treninzi životnih vještina, edukativne grupe, psihoterapijske grupe, kreativne radionice, zanatske radionice, športske aktivnosti i rekreativne aktivnosti

Ključne riječi: radna terapija, rekreacija, rehabilitacija psihijatrijskih bolesnika

Adresa za dopisivanje: Dr. sc. Petrana Brečić, prim., dr. med.
Klinika za psihijatriju Vrapče
Bolnička c. 32
10000 Zagreb, Hrvatska

UVODNE NAPOMENE

Radna terapija u Bolnici „Vrapče“ stara je koliko i sama bolnica (1). Radnu terapiju uveo je u psihijatrijsku bolničku praksu njemački psihijatar Hermann Simon (2) pod nazivom „Aktivna terapija“, početkom dvadesetog stoljeća. Kasnije je „nesretno“ uveden termin radna te-

rapija, koji se održao do danas. U literaturi i u svakodnevnoj stručnoj praksi upotrebljavaju se pojmovi radna, okupacijska i rekreativna terapija, bez dovoljnog pojmovnog razlikovanja (3). Uglavnom, pod radnom terapijom, okupacijom i rekreacijom podrazumijeva se uključivanje

bolesnika u aktivnosti organizirane kao integralni dio njihovog psihijatrijskog liječenja. Smisao radne terapije se zbog njenog imena često preusko shvaća, pa je važno naglasiti da se smisao radne terapije ne iscrpljuje u radu kao takvom. Radna terapija pomaže pojedincima u skrbi o sebi dok zdravstveni problemi utječu na razinu njihovog neovisnog funkcioniranja u svakodnevnim aktivnostima. Kupanje, oblačenje, hranjenje, popravljavanje, održavanje kućanstva, obavljanje profesionalnih zadataka sastavnice su svakodnevnog života. Ovi zadaci spadaju u aktivnosti dnevnog života (samozbrinjavanje, produktivnost, razonoda), što je područje rada radnog terapeuta. Radni terapeut uči osobu kako samostalno obavljati svakodnevne aktivnosti u kući i izvan nje (2). Radna terapija dio je psihijatrijske rehabilitacije.

U područje psihijatrijske rehabilitacije ubrajaju se i one aktivnosti koje podižu stupanj socijalnog, kognitivnog i emocionalnog funkcioniranja, čiji deficit je posljedica jedne od psihijatrijskih bolesti. Za socijalno funkcioniranje potrebne su socijalne vještine koje u psihijatrijskih bolesnika nisu razvijene ili su kao posljedica karaktera bolesti smanjene. Na području podizanja socijalne razine funkcioniranja i razvijanja socijalnih vještina djeluju defektolozi - socijalni pedagozi.

Danas se u SAD-u i zemljama zapadne Europe koristi termin psihosocijalna rehabilitacija ili psihijatrijska rehabilitacija (4). Stručnjaci koji rade na području psihosocijalne rehabilitacije visoko su obrazovani terapeuti različitih profila. Suvremena bolnička psihijatrijska rehabilitacija provodi se prema programima prilagođenim kratkotrajnoj hospitalizaciji, ali i izvanhospitalnim programima rehabilitacije u zajednici, uglavnom za bolesnike koji su u nekoj bolnici ranije hospitalno liječeni.

Prateći svjetske trendove u psihijatrijskoj rehabilitaciji, Klinika za psihijatriju Vrapče mijenjala je organizaciju rada i programe na području psihijatrijske rehabilitacije. U njoj je sada psihijatrijska rehabilitacija organizirana u Odjelu za psihosocijalnu rehabilitaciju i radnu terapiju (koji je u sastavu Zavoda za liječenje i rehabilitaciju od početka 2012., nakon provedenog preustroja Bolnice – nakon što je bolnica kao cjelina krajem 2010. dobila status klinike) i u Centru za rehabilitaciju u zajednici (koji je u sastavu Zavoda za socijalnu psihijatriju).

RAZVOJ I MJESTO RADNE, OKUPACIJSKE I REKREACIJSKE TERAPIJE TE PSIHOSOCIJALNE I RADNE REHABILITACIJE U BOLNICI „VRAPČE“

Počeci uglavnom radni

Promotrimo li razvoj radne terapije u Bolnici Vrapče od njenih početaka do danas, evidentne su promjene uvjetovane društvenim, političkim i ekonomskim trendovima, kao i

napretkom znanosti, medicine i tehnologije. Pored svih uspona i padova, možemo reći da je terapija radom, odnosno radno-okupacijska terapija i psihosocijalna rehabilitacija, u Bolnici Vrapče, uspješno se razvijajući, preživjela 130 godina i da je od početka do danas ostala ogledni model za organizaciju tih oblika terapije i rehabilitacije duševnih bolesnika u svim psihijatrijskim ustanovama u Hrvatskoj (a prije u bivšoj Jugoslaviji).

Proučavajući povijest psihijatrije, pratimo odnos čovjeka i društva prema duševnom bolesniku. Taj odnos kao i postupci prema duševno bolesnom čovjeku ovisili su o stavovima koji su se tijekom povijesti mijenjali, od humanih do izrazito nehumanih. Još u antičko doba nailazi se na niz stavova kako na duševno poremećenu osobu treba gledati isključivo kao na bolesnika. Tako je Hipokrat, koga se smatra ocem medicine, rekao da je samo ljudsko neznanje razlog tome što duševnu bolest smatramo božanskom. On lokalizira sve psihičke i psihopatološke pojave u mozak, a na duševno oboljelu osobu gleda kao na bolesnika. Uveo je medicinske metode liječenja, psihoterapiju, a rad je smatrao najprirodnijim lijekom za čovjeka.

Još do 19. stoljeća (a takvih stavova ima i danas) postavljaju se pitanja je li duševna bolest prava bolest ili je ono što duševni bolesnici manifestiraju posljedica utjecaja demona i vještica. U 19. stoljeću postignut je golem napredak u psihijatriji, kako na znanstvenom tako i na organizacijskom planu. Pristup duševnim bolesnicima postupno se humanizira - oslobađaju se okova i lanaca (Philip Pinel, 1792., pariška psihijatrijska bolnica Bicetre). Sredinom 20. stoljeća otvaraju se vrata psihijatrijskih bolnica, isprva kroz koncept „poluotvorenih“, a zatim „otvorenih vrata“ psihijatrijskih bolnica i odjela. Takav pristup omogućava slobodno kretanje duševnih bolesnika i njihovo zapošljavanje u poljodjelskim i drugim zanimanjima.

Povijest terapije radom u Bolnici „Vrapče“ seže u prošlost i prije njezinog osnutka. Još je u podnesku Banske uprave Hrvatske iz godine 1859., a kojim je od bečkog dvora traženo da se osnuje zavod za duševno bolesne, naglašena potreba da se zavod izgradi tamo gdje ima dovoljno zemljišta za rad bolesnika. U „Osnovi o podignuću i ustrojstvu zemaljske ludnice“ iz 1865. kaže se da treba uzeti u obzir „domaće običaje i navikla zanimanja bolesnika pa se traže prostorije i šetališta, da se bolesnici „mogu svojim poslom zanimati i po slobodnom zraku kretati“.

Zavod za umobolne Stenjevec (danas Klinika za psihijatriju Vrapče) od samog je otvaranja 1879. uključio pacijente u poljoprivredne radove. U to vrijeme 90 posto pacijenata bili su poljoprivrednici pa je logično da su većinom radili na poljoprivrednim poslovima. Kolika se važnost pridavala radno-okupacijskoj terapiji, odnosno angažmanu bolesnika na poljoprivrednim poslovima, vidljivo iz činjenice da se „za potrebe zavodskog gospodarstva“ dokupljivalo zemljište 1884, 1893., 1901. i 1905. godine. Za vrijeme dok je Bolnicom ravnao dr. Žirovčić (1894.-1896.

i 1901.-1919.) u Zavodu je osnovano malo gospodarstvo sa 10 krava, četiri konja i 50 svinja, tako da se dio bolesnika zaposlio oko timarenja (5).

U svrhu zaposlenja bolesnika i popravka inventara osnovane su krojačka, postolarska, stolarska i tapetarska radionica, gdje su radili za to sposobni bolesnici zajedno s bolničkim osobljem.

Nakon Prvog svjetskog rata broj bolesnika se povećava što rezultira pomanjkanjem zemljišta za obrađivanje na kojem bi se bolesnici mogli zaposliti. Zato 1922. godine, odobrenjem Inspektorata zdravstvenog odsjeka u Zagrebu, Bolnica kupuje posjed u Jankomiru sa 68 jutara zemlje. Tu se osniva bolnička dependansa i bolnička ekonomija (1). Početkom tridesetih Zavod ima 28 krava simentalki, devet konja, 120 svinja i 600 živadi. O svemu tome, kao i o tada postojećih 100 jutara zemlje, brigu vode bolesnici u sklopu radne terapije. Taj rad bio je od velike koristi za njih same, ali i za bolnicu. S ekonomije „Jankomir“ Bolnica je dobivala značajan dio proizvoda potrebnih prehrani bolesnika (meso, povrće) (6,7).

Zlatne tridesete i počeci psihijatrije u zajednici

Početkom 1930-ih godina kupljen je gramofon s megafonom i radio, pa su se tako u parkovima bolnice priredivali koncerti. Sagrađene su dvije kuglane, četiri stola za stolni tenis, na raspolaganju su bile razne društvene igre – karte, šah i domino. Nabavljeni su klavir, gusle i tambure. Osnovan je orkestar u kojem su svirali bolesnici i osoblje. Bolesnici su osim poslova s kojima su doprinosili funkcioniranju bolnice bili uključeni u različite aktivnosti slobodnog vremena. Sudjelovali su u mješovitom zboru u kojem su pjevali bolesnici i osoblje (6).

Ranije organiziranim radno-okupacijskim aktivnostima, u pojedinim zanatskim radionicama, daje se još veće značenje, a formiraju se i nove radionice (košaračka, pletačka, tkalačka, poplunarska, cvječarska).

Godine 1932. osnovano je u „Vrapču“ Društvo za socijalnu pomoć bolesnicima, koje se kao udruga građana održalo do danas. Svrha ovog Društva, kojem je na neki način preteča bilo „Društvo za potporu oporavljenih iz kraljevskog zemaljskog zavoda za umobolne u Stenjevcu otpuštenih osobah“ (osnovano 1889.), bila je „proučavanje socijalnog položaja duševnih bolesnika, briga o poboljšanju socijalnog položaja duševnog bolesnika, općenito, pomaganje siromašnih bolesnika, njegovanje duševnog zdravlja i predohrane od duševnih bolesti te propaganda i širenje razumijevanja za ciljeve društva“ (8). Društvo je od osnutka do danas značajno pridonosilo razvoju i održanju radno-okupacijskih aktivnosti u Bolnici. Kao udruga građana, Društvo je preko svog računa prodavalo i prodaje proizvode koje bolesnici izrađuju u različitim bolničkim

zanatskim radionicama. Značajna je uloga društva i nabava materijala potrebnog za rad bolesnika. U tom razdoblju većina je bolesnika uključena u radne ili rekreativne aktivnosti (6).

Iste, 1932. godine, u Bolnici je osnovano „izvanzavodsko staranje“ za bolesnike koji su otpušteni iz bolnice. Bolesnici se naime otpuštaju na kućnu njegu, bilo u vlastitu, bilo u drugu obitelj, a ostaju pod nadzorom bolničkih liječnika (9). Bolnički liječnici obilaze te bolesnika kod njihovih kuća, prate njihovo stanje. Tim je činom Bolnica „Vrapče“ naznačila temelje psihijatrije u zajednici gotovo pola stoljeća prije nego je ona, kao teorijska i praktična grana psihijatrije i inaugurirana (u drugoj polovici 20. stoljeća)*.

Sjedište Društva je od njegovog osnutka do danas u bolnici „Vrapče“. Društvo danas radi pod nazivom Udruga za psihosocijalnu pomoć i rehabilitaciju – Zagreb. Zaposlenici bolnice koji su vodili Društvo, a to su uglavnom oni koji su tijekom svog tog vremena intenzivno radili i rade na poslovima radno-okupacijske terapije i psihosocijalne rehabilitacije bolesnika, inicirali su i organizirali niz stručnih susreta, seminara i radionica u svrhu poboljšanja rehabilitacije i resocijalizacije duševnih bolesnika. Bolnica je izdala nekoliko zbornika radova s tih seminara (10-16).

Kulturna dimenzija od pedesetih

Iako do sredine 1950-ih godina nije bilo organizirane likovne terapije, pojedinim pacijentima koji su imali slikarskog dara omogućeno je da se likovno izraze. Poseban je slučaj bolesnice Marije Novaković koja je u Beču završila konzervatorij. Nakon što se razboljela, hospitalizirana je u „Vrapču“, gdje je provela tridesetak godina. Otkrivši njezin likovni talent, dr. D. Julius, kasnije ravnatelj Bolnice, potaknuo ju je na slikanje. Bila je vrlo produktivna slikarica, iza nje je ostalo oko 400 slika i crteža. Zahvaljujući primarijusu Stanislavu Župiću (koji je osnovao i muzej Bolnice Vrapče), njezina 63 rada, uz još nekoliko radova bolesnika Rambonija i Brkljačića, bila su izložena u Parizu na izložbi psihopatološke umjetnosti koje je održana u sklopu Svjetskog psihijatrijskog kongresa 1950. godine. Radovi Marije Novaković pokazuju nam da je imala podršku i da je poticana od strane liječnika i osoblja u svom kreativnom radu. (Puno prije Marije Novaković, u bolnici Vrapče početkom 20. stoljeća liječena je jedna od najvećih hrvatskih slikarica Slava Raškaj. Iz povijesnih zapisa vidljivo je da je umjetnici bio osiguran prostor i materijal za rad. Klinika za psihijatriju Vrapče danas ima u vlasništvu šest slika Slave Raškaj). Dvije godine nakon izložbe u Parizu, organizirana je 1952. izložba slika i crteža Marije Novaković u galeriji Likum u Zagrebu. Zadnja izložba slika i crteža Marije Novaković, popraćena lijepim katalogom, održana je 1994. u muzeju Bolnice „Vrapče“.

* Nakon što je 1958. odvojena od „Vrapča“, briga o toj kategoriji bolesnika pripadala je Bolnici Jankomir – danas Psihijatrijska bolnica „Sveti Ivan“.

Od šezdesetih godina praktički se svake godine organiziraju izložbe likovnih radova bolesnika, čime se radnoj terapiji i rekreaciji pridaje i kulturna dimenzija. Spomenimo samo izložbe koje su održane izvan kruga Bolnice: 1975. i 1999. izložbe likovnih radova pacijenata bolnice „Vrapče“ „u galeriji Skupštine Grada Zagreba; 1976. izložba u izložbenoj dvorani tvornice „Nikola Tesla“; 1982. izložba u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu (ova izložba pobudila veliki interes javnosti!), 1985. u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu, u organizaciji „Vrapča“ (prof. Zoltan Gabor) organizirana velika izložba slika duševnih bolesnika iz cijele Hrvatske (izložba izazvala interes šire javnosti), 2005. izložba u galeriji Modular, na Trešnjevki u Zagrebu. U dva je navrata Bolnica ustupila slike Slave Raškaj koje su u njezinom vlasništvu za prigodne (retrospektivne) izložbe njezinih slika u galeriji u Ozlju (1996. i 2006.).

Sve to poticajno djeluje na daljnji razvoj radno-okupacijske terapije i psihosocijalne rehabilitacije bolesnika.

Početkom pedesetih u „Vrapču“ izlazi bolesnički list „Vrapčanska Koreja“. Uređuje ga bolesnik Otman Priendl koji je bio i autor najvećeg broja priloga. Njegovim odlaskom iz Bolnice list prestaje izlaziti. Kasnije, 1966. godine, u sklopu Odjela za terapiju radom i rehabilitaciju pokreće se izlaženje bolesničkog lista „Vidici“.

Godine 1955. u Bolnici se po prvi put zapošljavaju zdravstveni suradnici; socijalni radnik, psiholog, pedagog, muzički terapeut, a nešto kasnije zapošljavaju se likovni terapeut, fizioterapeut i radni terapeut*. To je bio početak moderne organizacije rehabilitacije duševnih bolesnika u bolnici „Vrapče“, a ona će za nekoliko godina uroditi i osnutkom samostalnog bolničkog odjela. Započeo je organizirani rad grupnih, okupacijskih, kreativnih i športskih aktivnosti. Godine 1957. osnovana je knjižnica i čitaonica za bolesnike.

Dana 12. listopada 1962. prim. dr. Stanislav Župić, koji još od 1935. godine uređuje bolnički muzej, prijavljuje bolničku muzejsku zbirku (muzej) muzejskoj zbirci Hrvatske (čime je Muzej Bolnice „Vrapče“ uvršten u popis hrvatskih muzeja!). Zbirka likovnog stvaralaštva bolesnika otvorena je 21. prosinca 1963. godine.

Odjel za terapiju radom, rekreaciju i rehabilitaciju

Godine 1962. osniva se po prvi puta posebni Odjel za terapiju radom, rekreaciju i rehabilitaciju**. U tom razdoblju velika većina bolesnika uključena je u neku od organiziranih i strukturiranih aktivnosti. Pored zanatskih radionica i sudjelovanja u poslovima čišćenja i održava-

nja bolnice, bolesnici su uključeni u likovne i glazbene radionice pod vodstvom akademskog slikara i glazbenika, u grupne razgovore i edukacijske grupe pod vodstvom pedagoga i u grupe za tjelovježbu i narodne plesove pod vodstvom profesora tjelovježbe.

Na inicijativu profesora tjelovježbe 1965. godine održane su u Bolnici Vrapče prve sportske igre psihijatrijskih bolesnika. Sportske su igre bile dobro prihvaćene i nakon Bolnice Vrapče održavale su svake godine do 1987. u organizaciji mnogih psihijatrijskih ustanova bivše Jugoslavije. Po uzoru na Bolnicu Vrapče mnoge psihijatrijske ustanove u bivšoj državi zapošljavaju djelatnike koji vode sportske aktivnosti i pripremaju bolesnike za sudjelovanje na sportskim igrama. Tijekom održavanja sportskih igara bili su organizirani i seminari iz različitih područja psihijatrijske rehabilitacije. Na okupu su se našli mnogi koje se bave rehabilitacijom, radnom terapijom i rekreacijom bolesnika te su sportski susreti bolesnika postali tradicionalno umjesto za izmjenu iskustava i edukaciju iz područja psihijatrijske rehabilitacije.

Koncem sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća, nakon reorganizacije bolničke službe, ukida se samostalni odjel za radnu, okupacijsku i rekreativnu terapiju. Radnici iz radne terapije raspoređeni su na kronične odjele, a stručni suradnici na opći odjel. Takvo rješenje bilo je vrlo nepraktično za organizaciju i provođenje radnih i drugih terapijskih aktivnosti. No tradicija radne i okupacijske terapije u bolnici, kao i stavovi djelatnika bolnice, posebno liječnika psihijatarata da je rehabilitacija i resocijalizacija duševnih bolesnika integralni dio njihovog liječenja, rezultirala je promišljanjima i prijedlozima o ponovnom osnivanju samostalnog odjela za tu namjenu. Dvadesetak godina kasnije, 1996., to se i dogodilo.

Osamdesetih godina dvadesetog stoljeća Bolnica Vrapče zapošljava profesora defektologa, a početkom devedesetih i fizikalnog terapeuta – smjer radna terapija. Bili su to prvi stručnjaci školovani na području rehabilitacije. U tom razdoblju veliki broj medicinskih sestara i tehničara sudjelovao je okupacijskim aktivnostima na odjelima. Bolesnici su bili uključeni u poslove čišćenja na odjelima i u krugu bolnice. Radne aktivnosti i dalje su organizirane u zanatskim radionama u nešto smanjenom broju. Naime, neke se radionice zbog nerentabilnosti, odnosno zato što „stari zanati“ koji su se i njima prakticirali, nestaju, zatvaraju. Zatvorene su tako poplunarska, postolarska, košaračka i neke druge radionice. Novo vrijeme traži nove izazove. Javlja se problem prilagodbe novim tehnikama i novim oblicima radno-okupacijskih aktivnosti.

* Danas u Klinici za psihijatriju Vrapče radi 11 psihologa, 10 socijalnih radnika, 4 socijalna pedagoga/defektologa, 7 radnih terapeuta, 1 akademski kipar-likovni terapeut, 2 likovna terapeuta. Tu su još medicinske sestre (jedna VSS) koje rade isključivo na rehabilitaciji bolesnika, redovito nekoliko pripravnika psihologa, socijalnih radnika, socijalnih pedagoga i radnih terapeuta te 5 KV radnika-voditelja radionica.

** Prvi šef Odjela bio je prim. dr. Branko Gostl koji je, kao čovjek izuzetno široke kulture, otvorene naravi i omiljen među suradnicima, bio jedan od prvih psihijatarata šefova odjela za terapiju radom i rekreaciju u nekoj od psihijatrijskih bolnica bivše Jugoslavije, ali i Europe. Može ga se smatrati utemeljiteljem moderne radno-okupacijsko-rekreacijske terapije u psihijatriji u našoj sredini. Naslijedio ga je prim. dr. Branimir Šubić koji je zdušno nastavio ono što je Gostl zacrtao. U reorganizaciji Bolnice krajem 70-tih Odjel se ukida kao samostalna ustrojbeno jedinica. Poslovi se raspoređuju po drugim službama. God. 1996. ponovo je se ustrojava pod nazivom Centar za resocijalizaciju.

Danas su psihijatrijska rehabilitacija i radna terapija orijentirane na uključivanje u redovni život, na očuvanju funkcionalnosti i na maksimalno mogućem oporavak koji će omogućiti da se psihijatrijski bolesnik uključi u redovni život i preuzme sve socijalne uloge.

Kraj 20. i početak 21. stoljeća

Godine 1996. ponovno je osnovan samostalni odjel pod nazivom Centar za resocijalizaciju. Svi djelatnici koji su radili u zanatskim radionicama kao i oni koji su bili izvan radionica, a radili su s bolesnicima na aktivnostima iz područja rehabilitacije, ujedinjeni su u jedan odjel s voditeljem odjela. Centar je nastavio organiziranjem i provođenjem socio-terapijskih i radno-terapijske aktivnosti na razini cijele bolnice. Bolesnici su dolazili u Centar prema unaprijed dogovorenom rasporedu. Terapeuti Centra rade s manjim, a ponekad i velikim grupama. Za pojedince je predviđen i individualni rad. Zbog pomanjkanja broja terapeuta dio rehabilitacijskih aktivnosti organizira se na bolničkim odjelima pod vodstvom medicinskih sestara i tehničara, a pod supervizijom terapeuta iz Centra. Djelatnici Centra za resocijalizaciju organiziraju i provode sljedeće aktivnosti: grupna terapija, biblioterapija, glazboterapija, okupacijska terapija, likovna terapija i radna terapija. Radne aktivnosti provode majstori određene struke u zanatskim radionicama. Stručni tim Centra prvo je bio sastavljen od po jednog defektologa, muzikologa, fizikalnog terapeuta sa smjerom radne terapije, likovnog tehničara, medicinske sestre i sedam osoba koje su vodile zanatske radionice. Od 2003. u bolnici je zaposlen akademski kipar koji s likovnim tehničarem vodi kreativne radionice. Bolesnici koji su uključeni u radno terapijske aktivnosti, u neku od radionica (krojačku, tkalačku, košaračku, ručni rad) ili su na odjelima uključeni u pomoćne poslove, dobivaju novčanu nagradu za taj rad. Centar za resocijalizaciju također je organizirao rekreativne aktivnosti; prigodne zabave (ples pod maskama), koncerte zabavne i klasične glazbe, kazališne predstave, priredbe u kojima sudjeluju bolesnici, izložbe radova bolesnika, izlete, prigodna druženja i zakuske.

Od osnutka Centra za resocijalizaciju Bolnica snosi troškove za materijal i pribor koji je potreban za rad zanatskih i kreativnih radionica, što je po prvi put, od tridesetih godina, da financiranje ne ovisi o Društvu za socijalnu pomoć. To je omogućilo veći broj aktivnosti u radu s bolesnicima, kao i individualiziran pristup u radu s bolesnicima.

Osnivanje Centra za resocijalizaciju kao samostalnog odjela, zapošljavanje stručnjaka s područja rehabilitacije (pet radnih terapeuta i dva socijalna pedagoga) i financiranje materijala potrebnog za okupacijske, kreativne i rekreativne aktivnosti omogućili su podizanje kvalitete rada i uključivanje još većeg broja bolesnika u proces rehabilitacije. Uvedeno je više grupnih aktivnosti i uključen je veći broj bolesnika. Centar za resocijalizaciju dnevno samo u svojim prostorima prihvaća od 150 do 200 bolesnika, a

još ih je toliko obuhvaćeno radom na bolničkim odjelima pod vodstvom socijalnih pedagoga, radnih terapeuta i medicinskih sestara i tehničara.

Osnovni stručni pristup u radu s bolesnicima bio je i ostao individualizirani pristup s naglaskom na stvaranje dobrog odnosa s bolesnikom i održavanje dobre terapijske klime uz uvažavanje različitosti. Prakticira se ohrabrivanje, usmjeravanje na „male korake“, poticanje samostalnosti s ciljem razvijanja samopouzdanja i samopoštovanja. Ovakav pristup rezultira zadovoljstvom bolesnika i motivacijom za uključivanjem na veći broj aktivnosti. Povratne informacije od bolesnika koje dolaze na terapijske aktivnosti u Centar uglavnom su pozitivne. Poseban je naglasak na traženju načina pomaganja onim bolesnicima koji pružaju otpor uključivanju u neku od terapijskih aktivnosti. Zahvaljujući educiranosti i iskustvu, terapeuti Centra postali su kadri uspostaviti autentične odnose s bolesnicima ostajući pri tom u okvirima profesionalnog. To se može zahvaliti i redovitoj doedukaciji koja se jednom mjesečno odvija u obliku radionica.

Godine 2012. Centar za resocijalizaciju postao je dio Zavoda za liječenje i rehabilitaciju pod nazivom Odjel za psihosocijalne metode liječenja i radnu terapiju. Odjel je nastavio programski rad Centra za resocijalizaciju, ali je s većim brojem terapeuta povećao broj i vrste aktivnosti. Na odjelu za psihosocijalne metode liječenja i radnu terapiju zaposlena su četiri defektologa/socijalna pedagoga, sedam radnih terapeuta, jedan viši medicinski tehničar, dva voditelja kreativnih radionica i tri majstora zanatskih struka. Osim grupnih aktivnosti koje se provode na odjelu za psihosocijalne metode liječenja i radnu terapiju, radni terapeuti odlaze prema dogovorenom rasporedu na odjele Klinike gdje rade s grupama bolesnika. Defektolozi/socijalni pedagozi stacionirani su na različitim zavodima. Ovakav broj stručnih djelatnika omogućuje veći broj aktivnosti odjela za psihosocijalne metode liječenja i radnu terapiju. Tako će danas velika većina bolesnika na liječenju u bolnici „Vrapče“ biti uključena u neku od grupnih ili individualnih aktivnosti. Uključivanje bolesnika u procese psihosocijalne rehabilitacije potiču njihovi psihijatri, a stručni tim Odjela, ponajprije socijalni pedagozi, uvažavajući sklonosti i želje bolesnika, bira najpogodnije programe rehabilitacije. Način uključivanja je individualiziran te se za svakog bolesnika od strane terapeuta načini procjena u kojoj sudjeluje i bolesnik. Nakon završetka bolničkog liječenja jedan broj bolesnika nastavi dolaziti ambulantno na grupnu terapiju, na treninge socijalnih vještina za kronične bolesnike, na kreativne ili zanatske radionice.

Aktivnosti koje danas organizira Odjel za psihosocijalnu rehabilitaciju i radnu terapiju usmjerene su na osposobljavanje bolesnika za povratak u svakodnevni život za bolje funkcioniranje u obitelji, na poslu i za preuzimanje očekivanih socijalnih uloga. U program Odjela za psihosocijalne metode liječenja uključeni su svi bolesnici koji

se liječe na Zavodu za liječenje i rehabilitaciju te većina bolesnika s drugih zavoda. Program je sastavljen od aktivnosti: a) usmjerenih na učenje socijalnih vještina; b) učenje vještina potrebnih za svakodnevni život; c) edukaciju; d) osobni rast; f) kreativne aktivnosti i e) rekreativne aktivnosti.

U zadnjih pet godina bolesnicima se nudi, odnosno oni mogu birati između petnaest stalnih grupnih aktivnosti i tri koje se organiziraju prigodno.

Ovo su aktivnosti koje su trenutno u programu Odjela za psihosocijalne metode liječenja i radnu terapiju:

1. Trening socijalnih vještina

Uključuje grupne i individualne treninge verbalnih i neverbalnih socijalnih vještina. Prije uključivanja u program treninga terapeut defektolog/socijalni pedagog procjenjuje opće socijalno funkcioniranje. Akceptira socijalne vještine koje u bolesnika nisu uopće ili nisu dovoljno razvijene, a bile bi mu korisne za uredno funkcioniranje. Na osnovi procjene predlaže bolesniku uključivanje u određene programe namijenjene učenju socijalnih vještina. (Tipični program za kronične duševne bolesnike je trening komunikacijskih vještina od eye-kontakta do pronalaženja prijatelja, dok bi za depresivni i anksiozni poremećaj tipični trening uključivao trening asertivnosti i upravljanje stresom).

2. Trening životnih vještina

Uključuje niz aktivnosti potrebnih za svakodnevno funkcioniranje kod kuće i izvan nje. Organizacija aktivnosti ovisi o potrebi bolesnika od snalaženja u javnom prijevozu, organizacije dana, kuhanje, briga o svom životnom prostoru, osobna higijena, briga o zdravlju, organizacija kućnog budžeta. Radni terapeuti nakon procjene funkcioniranja pojedinca dogovaraju s bolesnikom uključivanje u grupni ili individualni trening ovisno o tome koji je u tom trenutku za njega najprikladniji.

3. Edukativne grupe

Uključuju različite sadržaje prilagođene potrebama i interesima grupe. Sadrže edukacije o pravilnoj prehrani i zdravim stilovima života, zdravim navikama, o odgoju djece, o partnerskim odnosima, o konzumaciji alkohola, o konzumaciji različitih sredstava ovisnosti, o rizičnim ponašanjima, o psihologiji čovjeka i slično. U program edukativnih grupa uključeno je i gledanje edukativnih dokumentarnih filmova. Ove grupe mogu uključivati i različite poduke, npr. iz stranog jezika koristeći potencijal i znanje bolesnika.

4. Psihoterapijske grupe

Uključuju grupnu psihoterapiju koju provode educirani psihoterapeuti (ili oni koji su u procesu

edukacije) raznih psihoterapijskih škola (realiteta, kognitivno-bihevioralna, NLP, integrativna...). Cilj ove grupne terapije je promjena nefunkcionalnih obrazaca ponašanja u funkcionalne, a u kontekstu sveukupnog realiteta. Organizirane su i velike i male grupe. Osim grupne psihoterapije pacijentima je omogućena i individualna psihoterapija za vrijeme hospitalizacije i nakon nje.

5. Kreativne radionice

Uključuju kreativne grupne aktivnosti s različitim medijima. Kreativne radionice potiču kreativnost bolesnika u sigurnom okruženju i pod stručnim vodstvom. Bolesnici uče izrađivati predmete koje će moći raditi kod kuće nakon otpusta (npr. poklon za dragu osobu). Isto tako uče urediti vlastiti životni prostor.

6. Zanatske radionice

Mnoge su zanatske radionice prestale radom jer je prestala potreba za njihovim uslugama. Ostale su tri zanatske radionice i to krojačka, tkalačka i radionica za ručni rad. Pojam ručnog rada je širok pa se danas umjesto određenih zanatskih poslova pacijenti angažiraju na izradi predmeta potrebnih za svakodnevni život, kao što su kuhinjski podmetači, ukrasni jastučići i slični predmeti.

7. Sportske aktivnosti

Organizirane sportske aktivnosti prilagođene su bolesnicima. Održavaju se u fitnes dvorani ili u bolničkom krugu (ping-pong, košarka, odbojka, badmington...).

8. Rekreativne aktivnosti

Uključuju kulturno-društvene aktivnosti. Podrazumijevaju prigodno organiziranje kazališnih i muzičkih i likovnih priredbi u svrhu obilježavanje blagdana ili značajnih obljetnica.

Centar za rehabilitaciju u zajednici

Godine 2007. profesorica Slađana Štrkalj Ivezić, uz potporu ravnatelja i stručnog vijeća Bolnice, osniva Centar za rehabilitaciju u zajednici. Organizacijski ovaj Centar pripada Zavodu za socijalnu psihijatriju, a, kao što mu i samo ime kaže, okrenut je prema zajednici. Okuplja kronične duševne bolesnike koji su najčešće izgubili radnu sposobnost te ih angažmanom u raznim radionicama ponovo uče onom što bi mogli aktivno, profesionalno raditi. Metode rada slične su onima u Odjelu za psihosocijalne metode liječenja i radnu terapiju s tim da su one u Centru za rehabilitaciju u zajednici prilagođene bolesnicima s kojima se planira raditi na dulje staze. Ovaj Centar postao je prepoznatljiv u hrvatskoj psihijatriji ne samo po klijenteli prema kojoj je usmjeren i metodama rada koje primjenjuje, nego i po povezanosti s udrugama psihijatrijskih pacijenata

s kojima promiče prava, posebno prava na rad i samostalno odlučivanje i interese duševnih bolesnika.

ZAKLJUČNA NAPOMENA

Radno-okupacijska terapija primjenjuje se u Bolnici „Vrapče“ od samog njenog osnutka. Štoviše, kod planiranja njezine izgradnje predviđeno je da će se bolesnici angažirati na poljoprivrednim poslovima te se inzistiralo na odgovarajućoj veličini parcele na kojoj će se zavod graditi. Zapisi i svjedočanstva liječnika i drugih stručnjaka koji su radili s bolničkim pacijentima ukazuju na blagodati radne, okupacijske i rekreacijske terapije. Ta pozitivna iskustva s pacijentima koji su bili uključeni u radno-okupacijske aktivnosti motivirala su i stručnjake na iznalaženje novih metoda rada na psihosocijalnoj i radnoj rehabilitaciji duševnih bolesnika. To je 1962. dovelo do formiranja posebnog bolničkog odjela – Odjel za terapiju radom, rekreaciju i rehabilitaciju, koji 1996. postaje Centar za resocijalizaciju, odnosno 2010. Odjel za psihosocijalne metode liječenja i radnu terapiju u sklopu Zavoda za liječenje i rehabilitaciju. Na Odjelu se provodi terapija i rehabilitacija bolesnika iz cijele Bolnice. Godine 2007. Bolnica osnutkom Centra za rehabilitaciju u zajednici čini iskorak i okreće se (radnoj) rehabilitaciji bolesnika koji se ne nalaze u bolnici, nego su u zajednici.

Metode koje se primjenjuju široko su potvrđene u praksi. Među ostalim, tu su treninzi socijalnih vještina, treninzi životnih vještina, edukativne grupe, psihoterapijske grupe, kreativne radionice, zanatske radionice, sportske aktivnosti i rekreativne aktivnosti.

LITERATURA

1. Berglas B. Terapija radom u našoj bolnici Stenjevec. U: Spomenica povodom pet decenija rada. Zagreb: Društvo za socijalnu pomoć duševnim bolesnicima u Stenjevcu, 1933.
2. Kubny-Lüke B. Ergotherapie im Arbeitsfeld Psychiatrie. Stuttgart: Thieme, 2003.
3. Stanetti F, Feldman S. Terapija radom i rekreacijom u psihijatriji. U: Dojčinović M, Dupelj M, Feldman S, Gostl B, Koribar K, Stanetti F, ur. Rehabilitacija i terapija radom u psihijatriji. Zagreb: Psihijatrijska bolnica „Vrapče“, 1966.
4. Pratt CW, Gill KJ, Barret NM, Roberts MM. Psychiatric rehabilitation. San Diego: Academic Press, 2002.
5. Žirović I. Osvrt na trideset godina obstanka kraljevskog zemaljskog zavoda za umobolne u Stenjevcu. Zagreb, 1909.
6. Herceg R. Zavod za umobolne „Stenjevec“ od 1879 do 1933. U: Spomenica povodom pet decenija rada. Zagreb: Društvo za socijalnu pomoć duševnim bolesnicima u Stenjevcu, 1933.
7. Gostl B. O osnutku prve psihijatrijske bolnice u Hrvatskoj. Saopćenja 1965; 4: 295-301.
8. Herceg R. Prijava i doprema bolesnika u bolnicu. U: Spomenica povodom pet decenija rada. Zagreb: Društvo za socijalnu pomoć duševnim bolesnicima u Stenjevcu, 1933.
9. Geratović M. Psihijatrijsko vanzavodsko staranje i njegovo uvođenje u Stenjevcu. U: Spomenica povodom pet decenija rada. Zagreb: Društvo za socijalnu pomoć duševnim bolesnicima u Stenjevcu, 1933.
10. Dojčinović M, Dupelj M, Feldman S, Gostl B, Koribar K, Stanetti F, ur. Rehabilitacija i terapija radom u psihijatriji. Zagreb: Psihijatrijska bolnica „Vrapče“, 1966.
11. Fizička rekreacija u psihijatriji – Zbornik radova sa savjetovanja i kongresa 1967-1970. Zagreb: Psihijatrijska bolnica Vrapče, 1971.
12. Sabljak Z. Jutarnja gimnastika. Zagreb: Jugoslavenski koordinacioni odbor za rehabilitaciju u psihijatriji i Psihijatrijska bolnica Vrapče, 1981.
13. Sabljak Z. Muzikoterapija u psihijatriji. Zagreb: Jugoslavenski koordinacioni odbor za rehabilitaciju u psihijatriji i Psihijatrijska bolnica Vrapče, 1985.
14. Štrkalj-Ivezić S i sur. Rehabilitacija u psihijatriji: psihobiosocijalni pristup. Zagreb: Hrvatski liječnički zbor, Psihijatrijska bolnica Vrapče i Udruga „Svitanje“, 2010.
15. Štrkalj-Ivezić S. Psihoza. Shizofrenija. Shizoafektivni poremećaj. Bipolarni poremećaj, Psihoedukacija između informacije i psihoterapije. Zagreb: Medicinska naklada, 2011.
16. Štrkalj-Ivezić S i sur. Lišenje poslovne sposobnosti: smjernice za suce i vještake, socijalne radnike. Zagreb: Udruga „Svitanje“ i Klinika za psihijatriju Vrapče, 2012.

SUMMARY

FROM OCCUPATIONAL THERAPY AND RECREATION TO PSYCHOSOCIAL METHODS OF TREATMENT AND REHABILITATION OF PSYCHIATRIC PATIENTS AT VRAPČE UNIVERSITY HOSPITAL

P. BREČIĆ, D. OSTOJČIĆ, D. STIJAČIĆ and V. JUKIĆ

Vrapče University Psychiatric Hospital, Zagreb, Hrvatska

Occupational therapy and due care of the patients' social status have been practiced at Vrapče Psychiatric Hospital since its foundation. In 1889, in about a decade of its work, a society supporting the patients discharged from the Royal Mental Institution in Stenjevec was established in Vrapče Hospital. Along with occupational therapy, recreational methods were soon introduced in approach to patients. In 1932, „outpatient support“ was organized for patients discharged from hospital treatment to their own or another family care. Also in 1932, the Society for Social Assistance to Psychiatric Patients was established at the Hospital and has since been active, currently as the Zagreb Society for Psychosocial Assistance and Rehabilitation. The increasing implementation and development of occupational and recreational methods of treatment, along with employment of a number of new healthcare professionals, a special clinical department (Department of Occupational Therapy, Recreation and Rehabilitation) was established at Vrapče Hospital in 1962, with the aim to promote these therapeutic methods and perform psychosocial rehabilitation of hospitalized patients. In the 1990s, it was renamed as Center for Resocialization. At the beginning of 2012, it became part of the Department of Treatment and Rehabilitation, now as Division for Psychosocial Methods of Treatment and Occupational Therapy. Such a development of occupational and recreational therapy, i.e. psychosocial rehabilitation of hospitalized psychiatric patients, had logically led to a step forward to the patients treated as outpatients; therefore, Center for Rehabilitation in the Community was established in 2007 and is currently active as a division of the Department of Social Psychiatry. The methods used have been widely approved in practice and include, among others, training in social skills and life skills, educational groups, psychotherapeutic groups, creative workshops, craft workshops, sports activities and recreational activities.

Key words: occupational therapy, recreation, rehabilitation, psychiatric patients